

Бізнес на навуковай аснове

Прадпрымальніцтва ва ўмовах АЭП: канцэптuallyны падыход

Вольга ЖЫЛІНСКАЯ,
дацэнт кафедры
эканомікі прадпрыемства
Прыватнага
інстытута кіравання і
прадпрымальніцтва

Да 2015 года неабходна завяршыць гарманізацыю заканадаўчых актаў краін – удзельніц Адзінай эканамічнай прасторы. Нявырашаных пытанняў шмат. Одним з іх з'яўляецца падтрыманне прадпрымальніцкай ініцыятывы. Стане яна лакаматывам або тормазам у развіцці эканомік дзяржаў АЭП? Адказ магчыма атрымаць не толькі праз аналіз бізнес-клімату, але і праз разуменне сутнасці прадпрымальніцтва, заснаванай на навуковым падыходзе.

Аб тым, што створана Адзіная эканамічная прастора (АЭП) Рэспублікі Беларусь, Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Казахстан, якая ўяўляе сабой інтэграцыйнае аб'яднанне дзяржаў – членаў Мытнага саюза, аб'яўлена яшчэ ў 2012 годзе. Зразумела, гэта былі толькі першыя крокі, бо такое маштабнае аб'яднанне немагчыма сфарміраваць вокамігненна. Працэс бачыцца досыць доўгім і патрабуе сінхранізацыі і адзінства ў механізме рэгулявання эканомікі, заснаванай на гарманізацыі прававых нормаў, уніфікацыі падатковай, грашова-крэдытнай, мытнай, валютна-

фінансавай, прамысловай і гандлёвай палітыкі, забеспячэнні свабоднага руху тавараў, паслуг, рабочай сілы і капіталу, развіцця прадпрымальніцкай ініцыятывы.

Згодна з вынікамі апытання, праведзенага даследчым цэнтрам Інстытута прыватызацыі і менеджменту, 60% рэспандэнтаў пазітыўна ацанілі ўступленне Рэспублікі Беларусь у Адзіную эканамічную прастору, аднак «большасць прадстаўнікоў беларускага малога бізнесу лічаць, што яны не здольныя канкураваць на адзіным рынку трох краін» [1]. Тлумачыцца гэта проста: па-першае, развіццё эканомікі Расійскай Федэрацыі і Рэспублікі Казахстан грунтуецца пераважна на рыначных прынцыпах гаспадарання; па-другое, у суб'ектаў малога бізнесу краін – партнёраў Рэспублікі Беларусь больш магчымасцей рабіць інвестыцыі ва ўласнае развіццё і экспансію на знешнія рынкі. Акрамя таго, у іх значна ніжэйшыя падатковыя стаўкі, што дае магчымасць прыцягваць крэдытныя рэсурсы на больш выгаднай, у параўнанні з прапанаванымі беларускімі банкамі, аснове.

Калі мы ідзём шляхам стварэння роўных умоў гаспадарання з краінамі АЭП, неабходна распрацаваць больш эфектыўны механізм падтрымкі малога бізнесу ў Беларусі. У падмурак, зразумела, будзе пакладзена далейшая лібералізацыя бізнес-клімату. Відавочна, што Адзіная эканамічная прастора дасць роўныя магчымасці і ў развіцці прадпрымальніцтва. Але гэты працэс, на

ПРА АЎТАРА

ЖЫЛІНСКАЯ Вольга Мікалаеўна.

Нарадзілася ў Мінску. Скончыла Інстытут кіравання і прадпрымальніцтва (2001), аспірантуру Навукова-даследчага эканамічнага інстытута Міністэрства эканомікі Рэспублікі Беларусь (2005); Frankfurt School of Finance & Management (Банкаўская акадэмія) (2009).

З 2001 па 2008 год працавала выкладчыкам, старшым выкладчыкам у Прыватным інстытуце кіравання і прадпрымальніцтва. З лістапада 2008 па 2011 год – намеснік загадчыка кафедры, затым – в.а. загадчыка кафедры, дацэнт, загадчык кафедры эканомікі прадпрыемства Прыватнага інстытута кіравання і прадпрымальніцтва.

З 2011 года – дацэнт кафедры эканомікі прадпрыемства Прыватнага інстытута кіравання і прадпрымальніцтва.

Праца па сумяшчальніцтве: з 2005 па 2007 год – малодшы навуковы супрацоўнік Навукова-даследчага эканамічнага інстытута Міністэрства эканомікі Рэспублікі Беларусь; з 2005 па 2011 год – старшы выкладчык Акадэміі паслядыпломнай адукацыі; у 2012 годзе – старшы выкладчык Інстытута парламентарызму і прадпрымальніцтва.

Аўтар 18 артыкулаў, 14 вучэбна-метадычных дапаможнікаў, у тым ліку адной манаграфіі і 2 вучэбна-метадычных дапаможнікаў (у суаўтарстве). Сфера навуковых інтарэсаў: малы бізнес, прагназаванне развіцця нацыянальнай эканомікі, маркетынг, інтэлектуальная ўласнасць.

◀ У час работы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Мытны саюз і Адзіная эканамічная прастора. Тэхнічнае рэгуляванне – 2013»

наш погляд, неабходна пачынаць менавіта з аналізу сутнасці прадпрымальніцтва, з яго навуковасці і тоеснасці паняцця, замацаванага ў афіцыйных дакументах краін АЭП.

Аб прыродзе камерцыі

Кожная эканамічная катэгорыя, якая трапляе ў навуковае абарачэнне, натуральна развіваецца, набывае новыя нюансы і ўдакладненні. Аднак, як сведчыць гісторыя навукі, яна звычайна яшчэ і не страчвае першапачаткова сфармуляваную сутнасць. Таму і ў дадзеным выпадку мэтазгодна звярнуцца да поглядаў заснавальнікаў тэорыі прадпрымальніцтва. Тым больш што галоўную канцэпцыю яго распрацоўвалі выдатныя навукоўцы некалькіх эпох: Р. Канцільён, А. Сміт, Ж.-Б. Сэй, Ё. Шумпетэр, Ф. Хаек, П. Друкер, Р. Хізрыч. Не абыходзяць увагай гэту навуковую катэгорыю і сучасныя аўтары: А.М. Асаул, М.І. Балашэвіч, А.В. Бусыгін, У.Я. Гарфінкель, С.В. Дадалка, М.Р. Лапуста і інш.

У эканамічную літаратуру паняцце «прадпрымальнік» як чалавек, што ажыццяўляе вытворча-гаспадарчую дзейнасць з элементамі інавацыі, увёў англійскі эканаміст Рычард Канцільён, які ў працы «Нарыс аб прыродзе камерцыі наогул» адзначаў, што крыніцай багацця з'яўляюцца

зямля і праца, прадпрымальнік толькі паноўваму спалучае і выкарыстоўвае гэтыя фактары вытворчасці: ён дзейнічае ва ўмовах рызыкі, звязанай з арганізацыяй новага прадпрыемства, укараненнем новай ідэі, інавацыйнага прадукту альбо новага віду паслугі. Як асноўную рысу прадпрымальніцкай дзейнасці Р. Канцільён вылучае яе інавацыйны характар і падкрэслівае, што інавацыйнасць, у сваю чаргу, спараджае рызыку.

Паводле слоў не менш знакамітага вучонага Ж.-Б. Сэя, прадпрымальнік павінен валодаць не толькі здольнасцю да эфектыўнага ажыццяўлення пасрэднай дзейнасці, але і за свой кошт, на сваю рызыку і на сваю карысць вырабіць які-небудзь прадукт [2, с. 17]. На яго думку, прадпрымальніцкая дзейнасць можа і павінна ажыццяўляцца ва ўсёй вытворчай сферы, а не толькі ў гандлі, як дзейнасць самастойнага суб'екта гаспадарання, які распараджаецца яе вынікамі. Ж.-Б. Сэй бачыў у прадпрымальніцтве не проста атрыманне даходу ад камерцыі. Ён падкрэсліваў, што гэты даход звязаны з арганізацыяй і кіраваннем гаспадарчай дзейнасцю, у аснове якой закладзена рызыка, абумоўленая прыняццем неардынарных рашэнняў.

Першым, хто ўнёс у эканамічную тэорыю палажэнне аб тым, што асноўным фактарам вытворчасці, разам з зямлёй, працай

і капіталам, з'яўляецца арганізацыя, быў англійскі эканаміст А. Маршал. Дзякуючы яму, на пачатку IX стагоддзя арганізацыя вытворчасці разглядалася ўжо як прыкмета прадпрымальніцтва.

У XX стагоддзі тэорыя прадпрымальніцтва атрымала далейшае развіццё. Вядомы амерыканскі эканаміст Ё. Шумпетэр абгрунтаваў асаблівую сацыяльную ролю прадпрымальніцтва – яна ажыццяўляецца праз пошук новых шляхоў у развіцці бізнесу, імкненне да творчасці, генерыраванне і рэалізацыю наватарскіх ідэй на практыцы. Ё. Шумпетэр акцэнтует ўвагу на тым, што паспяховаць інавацыйнай дзейнасці абумоўлена інавацыйнай успрымальнасцю суб'ектаў гаспадарання, грамадства і выканаўчай улады [3]. Інавацыйная ўспрымальнасць уплывае на генерыраванне ідэй і, як вынік, на стварэнне новых тавараў і паслуг, тэхналогій, формаў арганізацыі вытворчага працэсу, а таксама на ўспрыманне грамадствам новаўвядзенняў.

У класікаў эканамічнай тэорыі, як бачым, сутнасная, змястоўная аснова прадпрымальніцтва агульная – гэта дзейнасць інавацыйнага характару, якая ажыццяўляецца ва ўмовах рызыкі суб'ектамі гаспадарання, прычым рызыку яны бяруць на сябе.

Катэгорыі, якія паказваюць эканамічныя адносіны, у тым ліку і «прадпрымальніцтва»,

ва ўмовах рыначнай эканомікі не толькі вывучаюцца, асэнсоўваюцца, абагульняюцца, але і перажываюць змяненні. Так, наш сучаснік А.М. Асаул адзначае, што прадпрымальніцтва з'яўляецца асаблівым відам дзейнасці, сутнасць якога заключаецца ў стымуляванні і задавальненні попыту грамадства на канкрэтныя патрэбы яго членаў шляхам рыначнага абмену і накіраванай на заваяванне канкурэнтных пераваг праз парушэнне рыначнай раўнавагі [4, с. 238]. Такім чынам, відавочна, што на першы план зноў выходзіць не творчая інавацыйная дзейнасць, а пасрэдніцкая.

У той жа час іншы сучасны аўтар – М.Р. Лапуста – пры напісанні навучальных дапаможнікаў, прысвечаных прадпрымальніцтву, зацвердзіўся ў думцы, што «прадпрымальніцтва ўяўляе сабой вольнае эканамічнае гаспадаранне ў розных сферах дзейнасці (акрамя забароненых заканадаўчымі актамі), якое ажыццяўляецца суб'ектамі рыначных адносін у мэтах задавальнення патрэб канкрэтных спажывцоў, грамадства ў таварах (работах, паслугах) для атрымання прыбытку, неабходнага для самаразвіцця ўласнай справы (прадпрыемства) і забеспячэння фінансавых абавязкаў перад бюджэтам і іншымі гаспадарчымі суб'ектамі-крэдытарамі [5, с. 4]. На яго думку, прадпрымальніцтва ўяўляе сабой прынцыпова новы тып гаспадарання, які грунтуецца на інавацыйных паводзінах уласнікаў прадпрыемства, на ўменні знаходзіць і выкарыстоўваць ідэй, увасабляць іх у канкрэтныя прадпрымальніцкія праекты, супараўноўваючы рызыкі (выдаткі з даходамі).

Калі сістэмна аналізаваць генезіс паняцця «прадпрымальніцтва», становіцца відавочным, што яшчэ класікамі сусветнай эканамічнай навукі была даказана інавацыйная сутнасць прадпрымальніцтва, таму немагчыма пагадзіцца з такім меркаваннем М.Р. Лапуста [5, с. 4–5].

Аўтары падручніка для ВНУ «Прадпрымальніцтва», аналізуючы прадпрымальніцкую дзейнасць у краінах з развітой рыначнай эканомікай, прыйшлі да высновы, што прадпрымальніцтва можа быць класічным і інавацыйным. Класічнае прадпрымальніцтва, як яны мяркуюць, накіравана на максімальную аддачу рэсурсаў, кіраванне аб'ёмамі вытворчасці з улікам уплыву знешніх і ўнутраных фактараў у

ГДЕ КУПИТЬ ЖУРНАЛ?

АДРЕСА МАГАЗИНОВ И КИОСКОВ «БЕЛСОЮЗПЕЧАТИ» В МИНСКЕ, ГДЕ ПРОДАЕТСЯ ЖУРНАЛ «БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА»:

Автовокзал «Восточный»	Ул. К. Маркса, 1	Пр. Победителей, 51/1
Автовокзал «Центральный»	Ул. К. Маркса, 38	Пл. Привокзальная, 3
Ул. Володарского, 16	Ул. Московская, 17	Ул. Притыцкого, 101А
Ул. Володарского, 22	Нац. аэропорт Минск	Ул. Рафиева, 62
Ул. Есенина, 16	Пр. Независимости, 8	Пр. Рокоссовского, 140
Ул. Жилуновича, 31	Пр. Независимости, 10	Ул. Советская, 11
Ул. Жуковского, 5/1	Пр. Независимости, 18	Ст. метро «Петровщина»
Ул. Жуковского, 10А	Пр. Независимости, 19	Ст. метро «Пл. Победы»
Ул. Кижеватова, 80/1	Пр. Независимости, 44	Ст. метро «Уручье»
Ул. Козлова, 2	Пр. Независимости, 48	Торг. центр «Столица»
Ул. Я. Коласа, 67	Пр. Независимости, 54	Ул. М. Танка, 16
Ул. Ленина, 14	Пр. Независимости, 74	Ул. Филимонова, 63
Ул. Ленина, 15	Пр. Независимости, 98	Ул. В. Хоружей, 24/2
Ул. Ленина, 18	Пр. Независимости, 168	
	Пр. Победителей, 5	

мэтах выяўлення рэзерваў фірмы для павышэння рэнтабельнасці, абнаўлення наменклатуры выпускаемай прадукцыі. Згодна з іх высновамі, максімальная аддача рэсурсаў будзе адбывацца тады, калі ў арганізацыі пануе жалезная дысцыпліна, супрацоўнікі добра ведаюць сваю справу, умеюць прагназаваць будучы попыт, прадпрымальныя, але пры гэтым яны гатовы ісці на строга дазаваную рызыку. Мадэль жа інавацыйнага прадпрымальніцтва характарызуецца «стварэннем навінак, прадуктаў, не вядомых раней, з дапамогай выкарыстання традыцыйных фактараў эканомікі (працы, зямлі і капіталу), шляхам новага іх спалучэння» [6, с. 299–300].

На думку згаданага аўтарскага калектыву, інавацыйнае прадпрымальніцтва павінна адпавядаць наступным патрабаванням: «паскарэнне тэмпаў навукова-тэхнічнага прагрэсу, змяняльнасць мадэляў (раз у 2–3 гады), гатоўнасць задаволіць будучыя запыты спажыўцоў ужо сёння, цесны кантакт са спажыўцамі для ўкаранення і распаўсюджвання новаўвядзенняў» [6, с. 300]. Узнікае пытанне: калі мы аднаўляем асартымент прадукцыі праз 2–3 гады, ці магчыма на належным узроўні задаволіць запыты спажыўцоў пры цяперашніх тэмпах змянення запатрабаванняў? На наш погляд, разрыў у часе абнаўлення прадукцыі вельмі вялікі, нават калі гаворка будзе ісці аб складанатэхнічных таварах, не кажучы пра тавары паўсядзённага попыту.

Характэрна і такая парадаксальная з'ява: цяпер, калі трэба было б абвастрыць сапраўдную якасную сутнасць прадпрымальніцтва, нашы сучаснікі з трох асноўных яе рысаў выключваюць крытэрыі інавацыйнасці, а акцэнт робяць на атрыманні прыбытку (мэта), хоць прыбытак варта разглядаць як спадарожны вынік інавацыйнай дзейнасці.

Немагчыма цалкам пагадзіцца таксама і з меркаваннем Ж.Б. Тумунбаяравай, якая сцвярджае, што «... на сённяшні дзень фарміруецца эканамічная тэорыя малога прадпрымальніцтва» [7, с. 23]. Гістарычны экскурс да крыніц узнікнення паняцця «прадпрымальніцтва» сведчыць, што навуковы падыход да вызначэння сутнасці прадпрымальніцтва і яго ролі ў грамадскім развіцці сфарміраваны і абгрунтаваны класікамі эканамічнай навукі некалькі стагоддзяў таму.

Запасычанае тлумачэнне

Безумоўна, эканамічная думка развіваецца, аднак змяненні, якія мы праліюстравалі да дэфініцыі «прадпрымальніцтва», не заўсёды з'яўляюцца дабраторнымі і абгрунтаванымі, што прыводзіць не толькі да рознага іх тлумачэння, але і да пралікаў у эканамічнай палітыцы. З аднаго боку, гэта залежыць ад практычнага вопыту і ведаў, з другога – ад прадстаўнікоў розных прафесій (галін ведаў). Магчыма, што мэты вывучэння адной і той жа з'явы альбо працэсу ў эканаміста і юрыста будуць розныя, але сутнасць ніколі не павінна губляцца.

Аналізуючы выказванні сучаснікаў, у тым ліку палітычных дзеячаў і навукоўцаў наконт сутнасці прадпрымальніцтва, можна канстатаваць, што яго фактычна прыраўноўваюць да паняцця «камерцыйная дзейнасць», гэта значыць вядзення якой-небудзь справы, якая прыносіць даход. На жаль, такое звужанае тлумачэнне пануе і цяпер, больш за тое, трактоўка дэфініцыі «прадпрымальніцтва» атрымала адлюстраванне і ў нарматыўных прававых актах, якія рэгламентуюць станаўленне і развіццё прадпрымальніцкай дзейнасці ў краінах Адзінай эканамічнай прасторы. Пра гэта сведчыць і артыкул першай главы Грамадзянскага кодэкса Рэспублікі Беларусь, дзе пазначана, што «прадпрымальніцкая дзейнасць – гэта самастойная дзейнасць юрыдычных і фізічных асоб, якая ажыццяўляецца імі ў грамадзянскім абароце ад свайго імя, на сваю рызыку і пад сваю маёмасную адказнасць і накіравана на сістэматычнае атрыманне прыбытку...» [8].

У адпаведнасці з пунктам 5 артыкула 1 Закона Рэспублікі Казахстан «Аб прыватным прадпрымальніцтве» пад прадпрымальніцтвам разумеюць «ініцыятыўную дзейнасць суб'ектаў прыватнага прадпрымальніцтва, якая накіравана на атрыманне прыбытку, заснавана на ўласнасці саміх суб'ектаў прыватнага прадпрымальніцтва і ажыццяўляецца ад імя суб'ектаў прыватнага прадпрымальніцтва, пад іх рызыку і маёмасную адказнасць» [9].

Такое звужанае тлумачэнне сацыяльна-эканамічнай сутнасці прадпрымальніцтва атаксама з дзейнасцю юрыдычных і фізічных асоб, заснаванай на прыватнай уласнасці дзеля атрымання прыбытку,

зафіксавана не толькі ў афіцыйных дакументах, але і ў публічных выступах як службовых асоб, так і навуковых работнікаў. Яно штучна выключае з прадпрымальніцкай сферы значную колькасць суб'ектаў гаспадарання, якія базіруюць сваю дзейнасць на дзяржаўнай і карпаратыўнай уласнасці, а галоўнае – знішчаеца інавацыйны характар прадпрымальніцкай дзейнасці. Пры такім падыходзе дзяржава здымае з сябе абавязак актыўна падтрымліваць прадпрымальнікаў і ствараць для іх камфортныя ўмовы для вядзення бізнесу. Апрача таго, страчваецца глыбінная сутнасць прадпрымальніцтва як інавацыйнай дзейнасці, яе арганізацыйна-творчы бок.

Напрошваецца пытанне: «Чаму ж у заканадаўчых актах і афіцыйнай палітыцы атрымала адлюстраванне штодзённае, а не навуковае разуменне сутнасці прадпрымальніцтва, якое распрацоўвалася тэарэтыкамі грамадскай думкі на працягу больш як двух стагоддзяў?» Магчыма, адной з галоўных прычын такога становішча стала недастатковасць эканамічнай дас-

ведчанасці. З-за гэтага масавае мысленне не ўзнялося да навуковага ўзроўню. На жаль, і гэта дзіўна, штодзённае разуменне прадпрымальніцтва, заснаванае на крытэрыях статыстычнага ўліку, укаранілася і ва ўспрыманні палітычнага кіраўніцтва краін Адзінай эканамічнай прасторы.

Цалкам неабгрунтаванае паняцце «прадпрымальніцтва» існуе, на наш погляд, у многіх краінах постсавецкай прасторы, дзе таксама быў выпушчаны першапачатковы сэнс – яго інавацыйны характар. Хоць і відавочна, што менавіта прадпрымальніцтва ад свайго «нараджэння» было прызначана для ўкаранення інавацый. Гэта тым больш незразумела ў сучасных умовах, калі ў краінах Адзінай эканамічнай прасторы настолькі актуальная праблема інавацыйнага эканамічнага росту.

Здзіўляе, што праблема характэрна нават для краіны, якая адной з першых на постсавецкай прасторы падтрымала ідэю лібералізацыі эканомікі, – Расіі. Як вядома, у Федэральным законе «Аб развіцці малога і сярэдняга прадпрымальніцтва ў Расійскай Федэрацыі» (пункт 2 артыкула 6) у якасці мэт дзяржаўнай палітыкі, накіраваных на развіццё прадпрымальніцтва, акрамя павелічэння колькасці суб'ектаў прадпрымальніцтва, іх удзельнай вагі ў ВУП краіны, таксама дэкларуецца «павелічэнне долі выплачаных суб'ектамі прадпрымальніцтва падаткаў у падатковых даходах федэральнага бюджэту, бюджэтаў суб'ектаў Расійскай Федэрацыі і мясцовых бюджэтаў» [10]. Мяркуем, што гэтую мэту не трэба замацоўваць у дадзеным законе, бо яна больш адпавядае Падатковаму кодэксу. Прысутнасць жа яе ў гэтым артыкуле закона накіравана не на развіццё прадпрымальніцкай дзейнасці, а на яе знішчэнне, і, як вынік, магчыма змяненне фармулёўкі назвы нарматыўнага акта. Аднак такое памылковае ўяўленне не вынішчаецца гадамі.

Такім чынам, у мэтах гарманізацыі і развіцця партнёрскіх адносін краін – удзельніц Адзінай эканамічнай прасторы, стварэння роўных магчымасцей у развіцці прадпрымальніцтва неабходна надаць канцэпцыі прадпрымальніцтва адзіную навуковую аснову. Яна будзе спрыяць стварэнню пазітыўнага іміджу прадпрымальніцкай дзейнасці і інавацыйнаму развіццю дзяржаў. ■

ЛІТАРАТУРА

1. Скриба, А.С. Оценка белорусским малым и средним бизнесом перспектив интеграции в рамках Таможенного союза и Единого экономического пространства / А.С. Скриба // Научные статьи Центра ИПМ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/pdp2012r05.pdf>. – Дата доступа: 19.11.2013.
2. Сэй, Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй; сост., вступ. ст., комментарий. М.К. Бункиной, А.М. Семенова. – М.: Дело, 2000. – 229 с.
3. Шумпетер, Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В.С. Автономова. – М.: Эксмо, 2007. – 861 с.
4. Асаул, А.Н. Организация предпринимательской деятельности: учебник для вузов / А.Н. Асаул. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2013. – 347 с.
5. Предпринимательство: учеб. для экон. вузов / М.Г. Лапуста, А.Г. Поршнева, Ю.Л. Старостин, Л.Г. Скамай. – М.: ИНФРА-М, 2001, 448 с.
6. Предпринимательство: учебник для вузов / под ред. В.Я.Горфинкеля, Г.Б. Поляка, В.А. Швандара. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 735 с.
7. Тумунбаярова, Ж.Б. Об определении понятия «малое предпринимательство» / Ж.Б. Тумунбаярова // Российское предпринимательство. – 2013. – № 5 (227). – С. 18–24.
8. Гражданский кодекс Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь от 7 дек. 1998 г. № 218-З, с изм. и доп. по состоянию на 30.07.2013 г. [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3961&p0=НК98002>. – Дата доступа: 19.11.2013.
9. О частном предпринимательстве: Закон Респ. Казахстан от 31 января 2006 г. № 124-III ЗРК, с изм. и доп. по состоянию на 04.07.2013 г. [Электронный ресурс] / Центр правовой информ. Респ. Казахстан. – Астана, 2013. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/212211-zakon-ochastnom-predprinimatelstve.html>. – Дата доступа: 19.11.2013.
10. О развитии малого и среднего предпринимательства в Российской Федерации: Закон Рос. Федерации от 24 июля г. 2007 г. № 209-ФЗ, с изм. и доп. по состоянию на 23.07.2013 г. – [Электронный ресурс] / Информ.- прав. портал Рос. Федерации «Гарант». – Москва, 2013. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/12154854/#text>. – Дата доступа: 19.11.2013.